

Z Martínkova stručného úvodu (i ten je latinský a český) je významné zejména zjištění tří rysů, jimiž se humanistická latinská poezie liší od latinské poezie středověké, tj. snaha po klasickém vyjadřování a užívání metrických útvarů běžných u básníků Augustovy doby, uplatnění motivů z antického bájesloví a zdůraznění zřetele k obecně lidským problémům i k osudům jednotlivců (str. X). Třetí rys chápe Martínek ve smyslu postupujícího zesvětštění literatury a tato tendence byla podle mého soudu součástí širšího procesu latinizace literatury a její zainteresovanosti na společenské problematice, tedy jevu nepochybně odlišného od středověku. Přesvědčivý důkaz toho poskytují Collinovy elegie na následky prozátky prvního protihabsburského odboje z let 1546–1547 pro české království a pro Prahu, básně líčící velkou povodeň v Praze roku 1598 i jiné přírodní pohromy s katastrofálními důsledky pro obyvatelstvo, básně s protitureckými náměty, básně podporující stavovské povstání z let 1618 až 1620 (srov. např. Včelínovu skladbu Ziska redivivus a Václava Clemense Funestis agitata fatis Bohemia 1619), básně proti krutovládě (např. Tyrannisi Jana Felixe Strejce) aj.

Latinská poezie období renesance byla zatím zpřístupněna jen ojedinělými edicemi některých děl (např. Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v originále či v obrozenáckém překladu Karla Al. Vinařického) nebo ve fotomechanické edici Flory Kleinschnitzové Vox saeculi (Praha 1931), v nevelkých výběrech Bohemia latina od Karla Hrdiny (Praha 1931) a Ukázky středověké a novověké latiny od Bohumila Ryby a Karla Hrdiny (Praha 1938) nebo v básnických parafrázích Kamila Bednáře Med a hořec (Praha 1942). Právě proto je význam dvojjazýčného výboru „Renesanční poesie“ průkopnický. V hlavních rysech bude jistě poučením a směrnicí při práci na 3. díle tzv. akademického Výboru z české literatury, kde ovšem bude možno zařadit latinskou humanistickou tvorbu do bližších souvislostí tehdejší literární produkce i do celého kulturního kontextu v etapě mezi koncem husitství a Bílou horou.

Milan Kopecký

Vlasta Vlašínová, *Satira okřídlená fantazií* (Lidové nakladatelství, Praha 1975, 168 stran).

S výjimkou několika málo studií publikovaných časopisecky (František Chalupa, Jaromír Hrubý) či jako součást širě pojatých pojednání (Jan Máchal, Julius Dolanský, Bohumil Neumann) a kromě starší, rusisticky zaměřené knihy Sergije G. Vilinského (O literární činnosti M. J. Saltykova-Ščedrina; Spisy Filosofické fakulty MÚ, Brno 1928) neměli jsme až dosud k dispozici práci, která by souhrnně zhodnotila autorovo rozsáhlé dílo v jeho ideové umělecké i stylistické vývoji a zároveň se zabývala proměnlivými osudy jeho literárního odkazu v českém prostředí i posouzením jednotlivých překladů. Zhruba tyto hlavní úkoly vytkla si knižní monografie brněnské rusistky Vlasty Vlašínové, vydaná u příležitosti 150. výročí narození M. J. Saltykova-Ščedrina.

Vlašínová věnovala rozličným stránkám tvorby Saltykova-Ščedrina (především analýze jeho českých přetlumočení, ale např. také dramatickým pokusům nebo příčinám slabé recepce satirikova díla v našem prostředí) již desítku dílčích studií; moskevské nakladatelství Literaturnoje nasledstvo pak chystá její práci Česká kritika o M. J. Saltykovu-Ščedrinovi. Spolehlivou oporu mohla autorka najít také v poměrně obsáhlé sovětské literatuře (A. S. Bušmin, J. J. Elsberg, M. S. Gorjačkina, V. J. Kirpotin, S. A. Makašin, I. I. Pokusajev, D. I. Zolotnickij aj.). V knize *Satira okřídlená fantazií* (takto charakterizovala Saltykovův styl známá matematická S. V. Kovaljovská) zachycuje Vlašínová v pěti ústrojně rozčleněných kapitolách tvorbu Saltykova-Ščedrina zhruba v chronologickém sledu, který zároveň vytváří pozoruhodnou logiku žánrového vývoje spisovatelovy satiry. Přihlíží přitom k autorovu postupně se radikalizujícímu světonázorovému vývoji, který se při usilovném hledání pravé příčiny sociálních rozporů a cesty k jejich odstranění kriticky vyrovnával s utopickým socialismem, liberalismem, slavjanofilstvím, revolučním demokratismem i nacionalismem. Biografické údaje spolu se sledováním Ščedrinovy publicistiky (byl dlouholetým spolupracovníkem a také obětavým redaktorem časopisů *Sovremennik* a *Otečestvennyje zapiski*) neshrnuje badatelka do samostatného oddílu, ale vřazuje je jakoby „mimořádně“ do vlastní analýzy literárního díla. Šestý a sedmý oddíl knihy přináší zobecnění dřívějších poznatků.

Úvodní kapitola *Obrázky a črty* sleduje počátky literární dráhy Saltykova-

Ščedrina ve čtyřicátých letech, které jsou ve znamení romantické lyriky, recenzní činnosti a zejména prvních pseudonymních povídek (Rozpory, Zamotaná črta) v duchu realisticky zaměřené naturalní školy Bělinského a její „fyziologické črty“. Cyklus Gubernské obrázky, navazující na satiry N. V. Gogola, již v zásadě postihl, že zlořády provinční byrokracie nekofení v mravní zkaženosti jejich představitelů, nýbrž v samotném systému samoděržaví. Tematicky příbuzné knihy Nevinné povídky a Satiry prózou byly kompozičně méně sevřené, ale poeticky ostřejší. Zásluhou propagátora ruského písemnictví Emanuela Vávry stala se část Gubernských obrázků již r. 1858 prvním českým překladem ze Saltykovovy tvorby. Vedle potřebných životopisných fakt (není však připomenut Ščedrinův rozchod s redakcí Sovremenniku r. 1864) zaznamenává Vlačinová již v této fázi Ščedrinovu tvorbu příznačně prolínání beletrie a publicistiky a vůbec zálibu ve střídání a postupování rozličných vžitých literárních forem, dále skutečnost, že autor pracoval na několika textech současně, svá díla publikoval zpravidla nejdříve časopisecky a pak je v dalších vydáních přepracovával a konečně i protikladné interpretace a nechápavé kritické soudy (I. S. Turgenjev, I. A. Gončarov, L. N. Tolstoj).

V druhé kapitole soustřeďuje se Vlačinová na poměrně málo známý dramatický odkaz Saltykova-Ščedrina, který si divadla cenil pro jeho výchovné působení, ale sám se za dobrého dramatika nepokládal; podobně jako ostatní jeho současníci narážel při inscenování svých her na neustálé cenzurní obtíže. Z kritického přehledu řady dramatických scének, aktovek, stylizovaných monologů, pamfletů a tzv. živých obrazů vyplývá, že Saltykov počínaje Gubernskými obrázky s oblibou včleňoval satirické scény aktuálně publicistického rázu do větších beletristických celků a že tu opět prokázal tvarovou vynalézavost. Většina těchto textů se svého jevištního provedení nedočkala, některé si však rádi volili herci k beneficím. Kromě pohádek byl třikrát zdramatizován (a rovněž zfilmován) také román Golovljovské panstvo. Skutečný dramatický talent satirikův dokládají především dvě jeho celovečerní komedie. Drama Pazuchinova smrt, připravené Královstvím smrti a molierovsky laděným Ránem u Chreptugina, ukazuje v křivém zrcadle vnitřní rozklad úřednictva a kupectva. Proti zkorumpované byrokracii jakožto opoře absolutistického systému obrací se také hra Stíny, krystalizující opět ze starších scének. Ščedrinovy dramatické satiry vycházejí z Gogolova díla a svým zaměřením k podstatě společenského zla, výběrem typů, jejich jazykovou charakteristikou apod. jsou blízké dramátům A. N. Ostrovského (I chytrák se spalí), A. V. Suchovo-Kobylna (Proces) či A. F. Pisemského (Dravci). Vlačinová zaznamenává nejdůležitější ruské i naše inscenace dramát (včetně některých kritických ohlasů v tisku) a porovnává jejich české i slovenské překlady. Za nejlepší převod Pazuchinovy smrti pokládá práci Aleny Morávkové, u Stínů (u nás dosud neinscenovaných) připomíná zdařilé přelumočení Jiřího Taura. Ačkoliv Pazuchinova smrt byla v našich divadlech nastudována zatím třikrát (Brno 1937, Praha 1946 a 1971), žádný z režijních výkladů nepodtrhl její podstatu: grotesknost černé komedie (autorčino letmé srovnání Ščedrinova dramatu s díly B. Brechta, Fr. Dürrenmatta, E. Ionesca a dalších by vyžadovalo ovšem rozvinutí a zpřesnění). Kapitola o dramatickém odkazu Saltykova-Ščedrina je kromě přehledného shrnutí materiálu sympatická také tím, že autorka nechápe drama jako jedenkrát definitivně fixovaný útvar literární, ale má neustále na zřeteli aktuální potřeby jeviště.

Kapitola Od publicistiky k panoramatickému románu ukazuje na reprezentativním výběru nejtypičtějších próz závěru šedesátých a sedmdesátých let (tedy z petrohradského Saltykovova působení v časopise Otečestvennyje zapiski) návaznost obou jmenovaných druhů a vyzvedává genetickou souvislost mezi publicisticky pojatými hromadnými typy a románovými postavami. Saltykov se zabýval úvahami o krizi soudobého individuálně psychologického románu a usiloval o nový román sociálně analytický. Převážně žurnalistický ráz mají cykly Příznaky doby a Listy o provinciích, které posléze vykrytalizovaly v romány Pompaduři a pompadurky a v Dějiny jednoho města. Při rozboru tohoto druhého, u nás velmi populárního díla (díky kongeniálnímu překladu Petra Kříčky), karikujícího formou fiktivního letopisu nejružnější historické i soudobé projevy carského samoděržaví, věnuje se Vlačinová složitému propojování fantastických i reálných motivů a promyšlené kompoziční stavbě díla, v níž se prolíná několik časových i prostorových rovin a kde je užito více vyprávěčských pásem. Nejen umělecká úroveň, ale také ideové politická zralost spisovatelových stanovisek činí z tohoto románu jedno z nejlepších Saltykovových děl. Zatímco J. Dolanský srovnával Ščedrinovu satiru s básněmi K. Havlíčka a publicistikou

J. Nerudy, B. Neumann nedávno nadhodil její souvislost s osvícenským racionalismem a romantickými principy; Vlašínová poukazuje na příbuznost Dějin jednoho města s prózou pikareskního typu v různých národních literaturách. Nadhození srovnání (bylo by je možno rozšířit o eulenspiegelovské látky, Rabelaise nebo anglickou prózu 18. století až po Dickense, ale také o Gogolovy Mrtvé duše, Haška, Hrabala apod.) týkají se ovšem toliko základního skladebného principu (původní španělský pikareskní román předpokládá zároveň postupnou mravní degradaci svého hrdiny) a vyžadovala by samostatného komparativního rozboru.

Návaznost přípravných publicistických cyklů a sociálně analytických panoramat sleduje Vlašínová také u ostatních, u nás většinou málo známých próz tohoto období. Soubor Páni Taškentci shromáždil materiál pro Deník provinciála v Petrohradě, který ve dvou rovinách – skutečné a snové – podal široký obraz mravů soudobé ruské šlechty, úřednictva a podnikatelů. Po řadě dalších publicistických cyklů (Loajální řeči, V prostředí umírněnosti a opatrnosti, Kulturní lidé, Dopisy tetince aj.), které autorka víceméně ponechává stranou, následuje próza Azyľ Monrepos a jiskřivý dobrodružně satirický román o pozvolném úpadku ruské liberální inteligence v období politické reakce Dnešní idyla (do češtiny nebyl dosud přeložen). Vlašínová upozorňuje na mnohovýznamovost této satiry, kterou dosavadní jednostranné výklady zplošťovaly, a na bohatství uplatněných literárních postupů a forem; bez bližšího osvětlení pak ponechává postřeh o vnitřní rozpornosti a „nelogičnosti“ jednání postav. Ačkoliv zpravidla pracuje s nejčerstvějšími údaji (připomíná např. i překlady teprve chystané) a v divadelní oblasti se dobře orientuje, neuvádí badatelka dramatickou verzi románu, kterou přednedávnem připravila moskevská scéna Sovremennik (Balalajka a spol.) a poté satirické divadlo Večerní Brno.

Drastický obraz rozkladu jednotlivce, rodiny i celé parazitické třídy podal Saltykov ve známém románu Golovljevské panstvo (v textu prepisuje Vlašínová jméno podle výslovnosti, ale v poznámkách na str. 126 ponechává transkripci „Golovlevy“). Autorka sleduje genezi románu ze sedmi relativně samostatných povídek, připomíná autobiografičnost jeho hlavních typů (předobrazem Jidáška je však už Furnáčov z Pazuchinovy smrti) a zdůrazňuje mistrovství řečové charakteristiky postav. Ze srovnání s Dostojevským vyplyne odlišný vztah obou prozaiků k náboženství, komparace s Turgeněvem či Tolstým ukáže opačný přístup k problému jednotlivce a společnosti i práci s hyperbolizací, porovnání s E. Zolou (sám Saltykov jeho naturalistický program odmítal) bere dialekticky v úvahu umělecké shody i odlišnosti obou tvůrců, a tak přesvědčivě opravuje závěry sovětského vědce A. S. Bušmina. Kapitoly vhodné doplňují partie o sociálně psychologických povídkách s „tichými povahami“ (Stařecké trápení, Bolavé místo, Drobtý života), o realistických drobnokresbách s postavami „chudých lidí“ (povídka Krejčí Griška zachycuje patnáct let před M. Gorkým typ zproletarizovaného femesníka) a konečně o tragicky laděném autobiografickém románu Pošechonské staré časy (do češtiny byl přeložen – podobně jako Golovljevské panstvo – třikrát).

Od konce šedesátých let vytvářel M. J. Saltykov-Ščedrin populární pohádky – celkem jich napsal 32. Tento námětově i formálně pestrý soubor zkoumá Vlašínová především po stránce ideově-tematické. Prostřednictvím folklorních prvků a jednoduché symboliky bajek soustředily pohádky zhuštěně a srozumitelně všechny hlavní problémové okruhy Saltykovových próz a posloužily pokrokové inteligenci v propagandistické práci mezi lidem. Ačkoliv se pohádkami zabývalo celkem deset našich překladatelů, nejsou dosud v češtině k dispozici všechny a jejich nejstarší převod z r. 1904 je paradoxně vydáním nejuplnějším. Doprospědem této kapitoly je poněkud neorganicky včleněn exkurs o pronikání satirikova díla do jiných evropských kultur (celkem sedmnácti), který by se lépe hodil jako samostatná část kapitoly následující.

Krátký závěr studie, nazvaný Typ Ščedrinovy satiry, shrnuje v obecné rovině základní rysy satirického vidění skutečnosti, které je už svou povahou společensky nonkonformní, ale musí vycházet z ušlechtilých nadosobních pohnutek a mířit v abstrahující formě na podstatu nezdravých sociálních jevů. Stručným komparativním výčtem snaží se Vlašínová vymezit místo Ščedrinova díla v kontextu národním i celoevropském, nacházejíc jeho spřízněnost s velkými klasickými tvůrci (Rabelais, Cervantes, Swift, Voltaire) i představiteli novodobé groteskní komiky (Fr. Dürrenmatt, M. Frisch, R. Vitrac aj. – bylo by ovšem možno doplnit), od nichž se však Saltykovův postoj liší brechtovským přesvědčením o odstranitelnosti společenského zla. I tyto nadhozené paralely zasloužily by dílčí srovnávací studium.

Jedním z průběžných problémových okruhů práce Vlasty Vlašínové je hledání odpovědi na otázku, co bránilo intenzivnějším pronikání Ščedrinova díla do neruského prostředí; s tím bezprostředně souvisí problematika adekvátních překladů. K tomuto tématu obrací se autorka v závěru každé kapitoly více či méně zevrubným porovnáním všech existujících českých překladů (ke slovenským přihlíží jen okrajově) a jejich společenského dosahu, z čehož pak nepřímo vyplývá kritický pohled na dobový výběr tlumočených titulů i na odlišné překladatelské metody a jejich vývoj; zde se zpravidla stěžívalo usílit po doslovném „informativním“ převodu předlohy s modernější snahou o volné přetlumočení, respektující estetické kvality originálu a beroucí ohled na aktuální potřeby široké čtenářské obce přijímajícího národa. Vlašínová si je z vlastní zkušenosti vědoma všech úskalí překladatelské teorie i praxe, dovede lapidárním srovnáním postihnout klady i záporné jednotlivých pokusů (časově poslední převod je přirozeně ve výhodě) a zhodnotit jejich přínos jak se zřetelím na historický kontext, tak na dnešní úzus. Svě soudy pak rezumuje v kapitole Ščedrin u nás. Z bilance dosavadních českých vydání Ščedrinových prací vyplývá, že se jich jen malá část stala zásluhou kvalitních překladů trvalou součástí naší kultury. Vlašínová odlišuje překlady studijního typu, které musí splňovat všechny ediční nároky a zahrnout i tituly málo atraktivní, od populárně zaměřených čtenářských vydání, kde za předpokladu uvědoměle aktualizujícího výběru a členění do přitažlivě vypravených menších svazků doporučuje – po způsobu divadelního režiséra – uvážené zásahy do autorova textu. Autorka pléduje pro důsledné zčešťování významonosných vlastních jmen, v čemž jde ostatně sama příkladem.

Na otázku poměrně malého čtenářského zájmu o Ščedrinovo dílo u nás odpovídá Vlašínová shrnutím tradičních vysvětlení (přílišná ruská specifická jazyková vázanost, překladatelské nesnáze s jinotajným jazykem apod.), jednak detailní rekapitulací překladatelského zájmu od konce padesátých let minulého století po dnešek. Tato argumenty dobře doložená pasáž názorně objasňuje, jak se pozornost odkazu Saltykova-Ščedrina (a vlastně ruskému písemnictví jako celku) pohybovala ve vlnovkovitých výkyvech, které způsoboval celý proměnlivý komplex ideologických, politických, národnostních, sociálních i kulturních příčin.

Dílo M. J. Saltykova-Ščedrina, který se dovedl povznést nad zájmy své šlechtické třídy a ezopskou formou satiry bojoval za skutečně demokratických a humanistických ideálů, sleduje Vlašínová vždy s ohledem na soudobé politické, společenské a literární souvislosti, na deformující tlak carské cenzury i na spisovatelův názorový vývoj, jehož dílčí omyly nezastírá. Spolu s genezí klíčových prací stopuje postupné rozvíjení základních témat i příbuznost zpodobených typů. Na jednotlivých stadiích zpracování obdobné látky směrem od publicistické črtý přes cyklicizaci malých epických forem ke komplexním románovým celkům odhaluje Vlašínová mnohovrstevnatost Ščedrinovy satiry a jeho bohatý stylový rejstřík; méně poučenému čtenáři vychází vstřícně naznačením syžetu nebo charakteristikou jednajících postav. Autorka se opírá o spolehlivou znalost satirikova díla i odborné literatury (ukázky z děl uvádí ve vlastním překladu), zachovává si nad tématem žádoucí nadhled, vhodně rezumuje své soudy a píše výrazným čtivým stylem, s občasným sklonem k uvolněné esejistickým nebo novinářským obrátům („mnoha lidem šlapal tehdy Saltykov-Ščedrin na kuří oka...“ – str. 23–24; „překladatel... může svého autora i knokautovat“ – str. 118); jen místy dochází k opakování téže myšlenky (str. 61 a 71) nebo i formulace (str. 11 a 24). Na několika místech (str. 38, 46, 55, 95 aj.) není uveden v poznámkách pramen citátů. Pozornější korektura mohla některé drobnosti ujednotit (vlastní text zkracuje křestní jména iničiálou J., v bibliografickém soupise se naopak vícekrát užívá zkratek Ja., Je.; Mikuláš I. – str. 50 a proti tomu Alexandr Druhý – str. 64; dvojnásobný název Věrný Trezor a Věrný pes Trezorek na str. 93 apod.) a nečetné tiskové chyby (opomenuté proložení části titulu na str. 66; „napsal“ místo správného „ne-napsal“ na str. 90) odstranit.

Ke kladům práce Vlasty Vlašínové patří pečlivě zpracovaná bibliografická, poznámková a rejstříková část, která na 45 stranách zahrnuje celkem třináct oddílů (abecední soupis českých i ruských názvů Ščedrinových prací, výběr použité literatury, chronologický soupis české literatury o Saltykovu-Ščedrinovi s krátkými anotačními charakteristikami, chronologický seznam českých překladů do r. 1975 s padesáti záznamy atd.). Při takové serióznosti doprovodného aparátu uvítal by čtenář ještě chronologický přehled původních vydání všech spisovatelových děl. Není zcela jasné, proč někteří čeští autoři jsou uvedeni duplicitně v obou bibliografiích. Ocenění

zaslouží také bohatá obrazová příloha knihy, která v šedesáti číslech přináší portréty autora a jeho rodiny, knižní ilustrace a obálky (jen málo však z prvních originálních vydání), divadelní plakáty a snímky z inscenací, karikatury, podobizny významných překladatelů aj.

Monografie Vlasty Vlašínové Satira okřídlená fantazií, vydaná v příliš skromném nákladu 1500 výtisků, je podnětným jubilejním zamyšlením nad tvorbou spisovatele, který byl pokrokovým svědomím své doby a jehož důkladnému odbornému i čtenářskému poznání ještě stále mnoho dlužíme.

Jarmila Krystýnková

Poselství ducha. Vybrala, z latinského originálu přeložila, předmluvu, vysvětlivky a ediční poznámku napsala a obrazovou přílohu uspořádala Dana Martínková. Vydal Odeon. Praha 1975, 305 stran.

Často se objevující teze o nedostatečném počtu edic z literatury období renesance neplatí zcela pro jeden žánr: pro epistolografii. Od národního obrození do současnosti vyšlo poměrně velké množství rozsáhlých i drobných edic (samostatných i časopiseckých) listů z doby od konce husitství do Bílé hory. Připomenou aspoň edice listů Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Racka Doubravského a Václava Píseckého (pořízené na konci minulého století Josefem Truhlářem), listů Budovcových (vydal Julius Glücklich) a dopisů Matouše Collina z Chotěřiny a jeho přátel (vydal Ferdinand Menčík). Přitom nejde jen o edice badatelů našich, ale také o edice zahraniční, týkající se třeba i cizích humanistů, v nichž se nacházejí též dopisy našich humanistů (srov. např. Rupprichovu knihu *Der Briefwechsel des Konrad Celtis*, Mnichov 1934). Ovšem dochovaná humanistická produkce epistolografická je tak rozsáhlá, že lze z ní vydávat jen listy obsahově a umělecky významné; kromě toho každá doba (a každý editor) usiluje o uplatnění specifické ediční metody a o specifický úhel pohledu na epistolografický materiál.

Výbor *Poselství ducha* obsahuje překlad latinských listů, event. prozaických spisků asi třiceti humanistů. Materiál je rozdělen do čtyř oddílů: v prvním jsou listy, event. spisky z doby Jiřího z Poděbrad (Jan z Rabštejna a Šimon ze Slaného), ve druhém z doby Vladislava II. (Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Viktorin Kornel ze Všehrd, Augustin Olomoucký, Racek Doubravský, Václav Písecký, Jan Šlechta ze Všehrd), třetí oddíl zahrnuje práce příslušníků družiny Jana staršího Hodějovského (Šimon Proxenus ze Sudetu, Jiří Handsch, Matouš Collinus z Chotěřiny, Martin Kuthen) a konečně čtvrtý práce z doby rudolfínské a předbělohorské (slova „předbělohorské“ je zde užito v neobvykle úzkém významu; zařazeny jsou sem kromě úryvku ze spisu Bartoloměje Martinida listy Karla staršího z Žerotína, Václava Budovce z Budova, Petra Codicilla, Daniela Adama z Veleslavína, Václava ze Zástřizel mladšího, Vavřince Sarkandra Falkenberského, Trojana Nigella z Oskořina, Jiřího Carolida z Karlsperka, Jana Marci a jeho bratra Tomáše, Jana Adami Bystřického z Bochova, Alžběty Jany Westonie, mistrů koleje Karla IV., Martina Bacháčka a Martina Bujacia). Toto čtyřdílné rozdělení odpovídá literárněhistorickému vývoji od vznikajícího humanismu přes rozkvět latinského humanismu a rozvoj humanismu měšťanského až po vyvrcholení humanistických snah v české literatuře, ale v označení period se mísí dvě hodnotící hlediska. Na závod jistě není, že mezi pisateli dopisů vyskytují se též někteří národní humanisté, vždyť právě to dokumentuje na tehdejší dobu zcela samozřejmou dvojjazyčnost jejich vyjadřování.

1. když pouze menší část materiálů nebyla dosud vůbec známa, přece v editované české verzi dovoluje kniha především čtenáři-neodborníkovi nahlédnout do zajímavé problematiky humanistické epistolografie. Žánrově sem ovšem nepatří úvaha B. Hasištejnského z Lobkovic O lidské ubohosti, výňatek z deníku Š. Proxena ze Sudetu z cesty po Nizozemsku a Francii nebo úryvek z Martinidova Popisu rozsáhlého a krásného královského města Prahy, ale editorka chtěla jistě humanistický listář doplnit ukázkami soudobé prózy a její záměr se dá odůvodnit i tím, že druhý a třetí spis zatím nebyl vydán (ani v originále, ani v překladu). Oba spisy jsou z rozsahových důvodů vydány neúplně; na druhé straně se editorka rozhodla napravit dosažennou praxi vydávání Rabštejnova Dialogu v neúplném překladu Fr. Palackého zařazením překladu celého.

Frotože edice vyšla v knižnici Živá díla minulosti, určené hlavně širší obci čtenářské, bylo třeba i úvod a poznámkový aparát pojmut populárně. Editorka se snažila podat výstižné poučení o autorech ve stručných úvodních odstavcích, které